

Pluralisme constitucional

Euskadi en la postmodernitat: l'horitzó d'expectatives després de la crisi de l'estat nacional

Daniel Innerarity

La conquesta és una mentida. Envellesc admetent la teua costa mig independent.

SEAMUS HEANEY, *Act of Union*

Si hem de reflexionar sobre el futur d'Euskadi, bo serà que ho fem tenint en compte les noves realitats per no haver de tornar a proposar velles solucions. Partesc del convenciment que ens trobem en una situació immillorable per a estrenar conceptes d'acord amb la nova lògica social, respecte a la qual tan antiga és la sobirania a què s'aferren els estats constituïts com la pretesa per un nacionalisme mimètic. És la sobirania com a tal el concepte que resulta insostenible, i per a superar-lo en termes de pluralitat se'ns presenta ara una magnífica ocasió.

EL MÓN EN PECES

L'expressió «societat multicultural» és un eufemisme per a designar el fet que estem fets un embolic. Les societats han perdut aquella homogeneïtat innocent de què s'havien revestit en altres èpoques, a vegades ignorant injustament les diferències que contenien. L'actual paisatge polític presenta una topografia molt complicada. L'antropòleg americà Clifford Geertz (1996) sintetitzava fa poc aquesta situació en la idea que els països no són nacions i les cultures no són sistemes de vida compartits. Hi ha nacions que no coincideixen amb estats i estats que alberguen diverses nacions. Avui hi ha molt pocs països que coincideixen plenament amb comunitats homogènies: Japó, Noruega, potser Uruguai, si prescindim dels italians que hi viuen; potser Nova Zelanda, si deixem de banda els maorís (que és molt prescindir, quan parlem d'éssers humans). Al mateix temps, les cultures estan solcades per desacords profunds i s'enfronten a una sèrie

Daniel Innerarity (Bilbao, 1959) és professor de Filosofia a la Universitat de Saragossa, a més de traductor i col·laborador en diversos mitjans. És autor d'obres com *Dialéctica de la modernidad* (Rialp, 1990), *Hegel y el romanticismo* (Tecnos, 1993), *Libertad como pasión* (Eunsa, 1992), *La irrealidad literaria* (Eunsa, 1995), *Ética de la hospitalidad* (Península, 2001) i *La transformación de la política* (Península, 2002; Premi d'assaig Miguel de Unamuno).

de conflictes que disten molt de la idea d'una civilització unitària i harmònica, que s'agrupàs entorn d'uns valors pacíficament compartits.

La fragmentació del món convergeix en una quimera la representació de la identitat com una totalitat harmònica i sense dissonàncies, amb una territorialitat compacta i unes tradicions assegurades. Tan irreal resulta la concepció del món a la manera d'un mosaic de cultures independents com la idea d'una divisió clara del món segons la mostra regular dels estats nacionals. Aquestes dues imatges són falses pel mateix motiu: les peces que componen el món no són ni compactes ni homogènies. Tan bon punt les examinem amb deteniment, s'esvaeix la primera impressió de simplicitat uniforme. És una il·lusió pensar que el món es compon d'unitats semblants, com a elements d'un puzzle. La juxtaposició de distints modes de vida i de comunitats que no poden ser tractades de manera uniforme és una característica irrenunciable de la cultura contemporània.

És necessari canviar de vocabulari si volem fer visible aquesta complexitat. La política s'esgota sovint en l'ús essencialista de conceptes anquilosats o en derivacions ideològiques a partir de premisses rígides. Voldríem comprendre les peculiaritats del nostre temps, però ens ho impedeixen un llenguatge i uns models inservibles. Els conceptes de què disposem per a descriure i qualificar no són apropiats per al món plural, amalgamat, irregular, canviant i discontinu en què vivim. Es tracta d'un món que no es pot descriure adequadament com una classificació de pobles, com un sistema d'estats, com un catàleg de cultures o una tipologia de formes de govern.

En l'antropologia cultural es detecta amb una claredat especial aquest problema perquè bona part de les investigacions etnològiques sobre les quals s'ha configurat una identitat ideal es van realitzar en petites illes o en reserves on no hi havia ruptures culturals i els límits eren fàcils d'establir, on resultava plausible la idea que les parts s'integrassin còmodament en una totalitat determinada. Les estepes i l'oasi, els argonautes del Pacífic occidental, els habitants del bosc, la muntanya o el desert no serveixen actualment com a model ni per a comprendre ni per a actuar políticament.

Aquesta circumstància introdueix noves perplexitats. Sabem relativament bé —encara que no sempre ho aconseguim— com equilibrar les diferències referides al poder, al benestar o als recursos econòmics. Coneixem també les possibilitats d'acomodar, reconciliar, controlar o reprimir els interessos materials i fins i tot els conflictes ideològics. Però restem perplexos enfront de les confrontacions socials que s'articulen sobre conceptes com ara autenticitat, des de sentiments de pertinença, conflictes de lleialtat. Sovint aquests problemes perduren i produeixen una irritació molt penosa, sense que sapiguem com entendre'ls, afrontar-los o llevar-nos-els de damunt. Per això l'atenció pública està particularment sorpresa davant aquest tipus de conflictes, que probablement resulten els protagonistes del futur immediat, més complexos que altres de solució relativament fàcil.

El món d'avui es caracteritza per la paradoxa que una creixent globalització va acompanyada de noves diferenciacions, que hi ha majors relacions entre un nombre major d'elements. El cosmopolitisme i la particularitat no s'oposen sinó que més

aviat es complementen i enforceixen mútuament. En esvair-se el miratge d'una classificació simple del món —l'expressió geopolítica més eloqüent del qual van ser els blocs ideològics i militars— ens trobem de nou en una era de diferències entrellaçades. Tot allò que puga sorgir en termes d'unitat i identitat es farà a partir de la diferència i produït per aquesta diferència. Però, al mateix temps, la diferència no té per què ser entesa com la negació d'allò semblant, com el seu contrari. L'imperatiu d'homogeneïtzació i la tossuda insistència en la pròpia peculiaritat viuen de la mateixa il·lusió d'un món simple i manejable, protegit enfront de les eventualitats de l'esdevenir històric.

Es troben a faltar noves maneres de pensar i d'organitzar la realitat que no estiguin seduïdes per arquitectures que resulten després inhabitables, però que no renuncien tampoc a sintetitzar i organitzar la diversitat. Necessitem estratègies per a apanyar-nos amb peculiaritats, individualitats, excepcions, discontinuïtats, contrastos i singularitats, que estiguen d'acord amb allò que Charles Taylor ha anomenat «deep diversity», aquella pluralitat de pertinences, adscripcions i maneres de ser que caracteritza les nostres societats. Ens fa falta una nova política que no veja l'afirmació ètnica, religiosa o lingüística com una irracionalitat arcaica que ha de ser reprimida o superada, una política que no considere aquest tipus d'expressions col·lectives com una bogeria menyspreable, sinó com una realitat que s'ha de prendre en compte, que cal moderar i canalitzar de manera que no s'estanque i acabe adoptant una forma reactiva.

Però les diferències no desapareixeran amb la globalització. No podem partir de

la idea que el veritable ordre i la unitat s'oculten sota una superfície artificial i enganyosa que bastaria trencar per a poder recuperar l'armadura d'aquest ordre. El que tenim és més aviat un camp inabastable de diferències i relacions. L'abstracció de les particularitats no és l'única manera de fer una teoria. Cal organitzar una societat d'una manera altra que neutralitzant-ne la diversitat dels components.

Tot això significa una crítica a aquelles maneres de pensar que redueixen les coses a la uniformitat, l'homogeneïtat i el consens. El vocabulari de la descripció i l'anàlisi cultural ha de ser ampliat perquè les irregularitats, l'excepció i el desacord hi troben lloc. En el terreny polític, per exemple, no es tracta tant d'obsessionar-se per aconseguir un consens com d'arreglar-se-les per a viure sense, o almenys amb un consens que sol ser parcial, fràgil i que ha de ser revisable.

Amb tot això no defense un relativisme banal, com tantes vegades s'acusa des d'unes posicions que pretenen immunitzar-se enfront del poder de la diferència. L'organització respectuosa de les diferències implica una disposició a deixar-se interpel·lar per altres punts de vista, una cosa molt contrària de la conservació obstinada de la pròpia peculiaritat. Es tracta de comprendre una cosa que advertia Geertz quan assenyalava que parlar amb altres significa també escoltar. I que, quan escoltem, pràcticament res d'allò que hàviem de dir quedarà incòmode.

LA IL·LUSIÓ CARTOGRÀFICA

Els territoris han estat sempre objecte de passió, un motiu essencial de discòrdia en-

tre els homes. Però aquesta continuïtat no ens pot fer oblidar els profunds canvis que han tingut lloc en la significació política de l'espai. Lluitar per un tros de terra pot ser, en distints moments de la història, un fet grandios, una pèrdua de temps o una estupidesa. I la manera de fer-ho pot constituir una resistència raonable o una brutalitat, pot ser intel·ligent o maldestra, en funció sobretot que s'haja comprès adequadament què significa la geografia per als homes en cada moment.

Encara que s'afirme amb to solemne el principi de territorialitat, l'espai polític està sotmès actualment a una gran incertesa. Circuits financers, intercanvis comercials, difusió d'ones i imatges, migració de persones, solidaritats religioses, culturals o lingüístiques semblen pesar més que mai en la fràgil cartografia del món. Probablement, és exagerat parlar de la fi dels territoris; però no hi ha dubte que la gravetat de l'espai nacional ha cedit el pas a una territorialitat difusa, ambigua i versàtil. Les polítiques econòmiques, les polítiques socials o de seguretat s'elaboren cada vegada més per referència a realitats territorials múltiples i fluctuants. L'estat servia per a allò que hi ha establert; els nous territoris serveixen al que es mou, per a governar enmig de processos.

Potser és aquesta novetat mal assimilada el que explica la persistència de conflictes que no es resolen per l'enquistament de models naturalistes inservibles. La concepció naturalista del territori oblidava la seua condició d'artifici social i s'incapacitava per a pensar una altra configuració de l'espai. Per això em sembla que és avui tan necessari insistir en la pluralitat de les formes de territorialitat, encara que això ens obligue a pensar fora de la lògica tradi-

cional, al marge de conceptes com ara competència, frontera o integritat territorial.

La història del territori és bastant capritxosa. El territori no és una dada objectiva sinó un artifici. El seu ús com a instrument d'acció política té una història, és el resultat d'un conjunt d'invencions. Per això té una significació diversa en les distintes cultures. El territori no és una finalitat en si; més aviat està al servei de determinades finalitats. Unes vegades apareix com a sòlid i resistent, però d'altres es revela fràgil i incert. Encara que siga invocat com a fonament incontrovertible dels estats, a ningú se li oculta la seua inadaptació a les noves situacions de l'economia, desbordat pels fluxos transnacionals, marginat per la sofisticació de les tècniques de comunicació, impotent per a ordenar la proliferació contemporània de les reivindicacions d'identitat.

La filosofia política moderna ha estat fortament marcada per la mecànica de Galileu i la geometria d'Euclides, traduïdes a la cartografia per Hobbes, el teòric de l'Estat nacional que va configurar de manera intel·ligible l'ordre de les comunitats humanes, la delimitació de les sobirania i el seu equilibri. Durant quasi tres segles ha estat dominant la concepció del territori sorgida d'aquesta lògica després de la pau de Westfàlia. Suport exclusiu de les comunitats polítiques, senyal essencial de la competència dels estats, instrument eficaç i reconegut de control social i polític, base indiscutible de l'obediència civil, el territori apareix com a fundador de l'ordre polític modern. La gènesi del control territorial coincideix bàsicament amb la història de l'Estat nacional, amb la competència territorial que proporciona la institucionalització de la frontera mitjançant la qual dissenya

els contorns de la seua sobirania i d'un principi que exclou qualsevol superposició.

El territori és un instrument de seguretat gràcies a la delimitació de la frontera, essencialment distinta del *limes* dels imperis, que era dinàmic i mòbil. L'amenaça és considerada com una cosa que per principi se situa a l'exterior. La frontera protegeix de l'enemic en la mateixa mesura que el crea; defineix la seguretat al mateix temps que genera una paradoxal inseguretat. El principi de territorialitat pressuposa que el territori siga reconegut com a constitutiu de l'ordre, com a principi estructurador de les comunitats polítiques, sense derivar de cap solidaritat anterior, distinta o que la transcendesca. Qualsevol altra distribució faria ambigü l'ordre territorial, perquè el desposseiria de la seua funció discriminatòria en la definició de les competències jurisdiccionals. Pel fet que implica monopoli i exclusivitat, el principi territorial es presta malament al compromís, no permet la pertinença simultània a espais distints.

El principi de territorialitat va conèixer la seua força en contextos en què s'esperava la superació dels particularismes i els costosos efectes d'identitats inestables i mòbils. Però també és cert que l'estat nacional no es va configurar de manera natural, sinó que va irrompre en ocasions amb una lògica cega atropellant la diversitat d'històries i cultures, acompanyada per un joc complex d'exportacions forçoses i importacions calculades. La difusió del principi de territorialitat no ha consagrat el triomf d'allò universal sobre allò particular o de la modernitat sobre la tradició, sinó que ha donat simplement a una particularitat triomfant l'aspecte d'un principi universal. Per això el malestar que

es posa de manifest en diversos conflictes d'identitat no es pot reduir al ressentiment enfront dels efectes de la mundialització, a l'expectativa decebuda que discorre en contra del «sentit de la història»; reflecteix una resistència a les identitats forçades, a les pertinences programades, que acaba aflorant de diverses maneres, moltes vegades gràcies a determinades disfuncionalitats que manifesten una lògica irrespectuosa i improssegüible.

L'escena mundial acull precisament ara un conjunt d'estratègies polítiques, econòmiques i socials que contradiuen el principi de territorialitat. Les lògiques de la mobilitat s'imposen en general sobre les de territorialització. L'efecte de la mundialització confereix als actors socials una mobilitat inèdita; no sols els emancipa del marc territorial i posa a la seua disposició múltiples recursos per a escapar-ne, sinó que suscita estratègies noves que els inciten a transcendir les fronteres i a adoptar modes d'identificació múltiple.

I no és solament que l'economia mundial es preste cada vegada menys als processos de regulació estatal. Aquestes transformacions afecten el més profund de la sobirania estatal, que és la seguretat dels seus membres. L'Estat ja no obté la seua legitimació de la prestació de seguretat que enunciava Hobbes, perquè aquesta desborda la seua competència territorial: la protecció de béns i persones sembla implicar actualment un marc més ampli i global.

La nova seguretat s'interessa més pels fluxos i menys pels límits; a poc a poc, el territori i la frontera de l'altre es converteixen en competència pròpia. Les fronteres tradicionals ja no designen els contorns de la sobirania, ni permeten distingir l'interior de l'exterior. Els fluxos migratoris

no es poden entendre ja solament com el pas d'un territori a un altre. Aquesta confusió d'espais és el resultat inevitable d'una disseminació de la violència que encaixa malament amb els vells esquemes que s'han anat utilitzant per comprendre les relacions internacionals. Molts conflictes han escapat ja de qualsevol intel·ligibilitat territorial.

Hi ha una dissociació creixent entre defensa i territori. El desenvolupament tecnològic en matèria d'armament i de seguretat ha fet que les fronteres geogràfiques perdin la seua eficàcia i que certs objectius territorials siguin obsolets. Al mateix temps, la vulnerabilitat no està ja en funció de l'accessibilitat del territori, sinó de les capacitats tècniques de rivalitzar amb la sofisticació dels mitjans de què disposa l'adversari. Ja no es combat tant per territoris com en funció de lògiques noves que obeeixen a una altra sintaxi. El sòl ja no és, com abans, el principal proveïdor de riqueses. La riquesa procedeix més de la mobilitat que de la fixesa.

Ningú no pretén que el territori haja estat purament i simplement abolit. Però aquesta crisi és tan radical que ja no permet considerar-lo eix del nou ordre internacional. Ens trobem en un escenari més complex definit per noves modalitats de regionalització, entre xarxes alliberades de les constriccions territorials, al mateix temps que es redefineix el paper internacional de l'individu i dels actors socials. D'altra banda, noves responsabilitats multilaterals han posat en marxa operacions d'intervenció de la comunitat internacional en un territori per raons humanitàries, operacions que, en nom de la solidaritat i de la pau, han dissolt en bona mesura la vella prohibició d'ingerència. La

solució dels conflictes ha d'assajar fórmules de desterritorialització i inventar procediments més o menys nous d'organització de l'espai polític.

La complexitat d'un món transnacional i profundament malmès en el seu ordenament estatal deixa als agents polítics la possibilitat d'actuar d'una manera altra que reivindicant el monopoli sobre un territori determinat. Per això es fa necessari inventar coherències noves en espais múltiples que s'equilibren entre si en lloc d'inscriure's en una jerarquia freda i restrictiva. Es tracta, en definitiva, de superar les lògiques territorials antagòniques.

No em sembla exagerat afirmar que assistim al naixement d'una nova lògica política. La Unió Europea no ha abolit simplement els territoris nacionals per substituir-los per un territori confederal únic. El que ha fet és multiplicar els nivells de territorialitat, variables segons el que hi haja en joc i segons els contextos. Els interessos dels Estats no han desaparegut en aquesta geometria variable, però s'han generat espais mòbils que no coincideixen amb les antigues fronteres. La crisi del territori no ha suposat l'abolició de l'espai, ni la desaparició del desig d'identitat: la ruptura s'inscriu en l'àmbit del sentit. La creixent volatilitat dels espais subordina la unitat significativa a la naturalesa d'allò que hi haja en joc.

El model europeu de construcció regional és una resposta funcional a aquesta crisi. Des de Roma fins a Maastricht, el procés de la unitat europea és un veritable laboratori per a la reinvençió de l'espai que fa possible la pertinença a comunitats múltiples i l'elaboració de polítiques amb extensió variable segons els assumptes de què es tracte. Aquesta transgressió de les

lògiques territorials no obeeix a una mera juxtaposició dels estats sobirans ni condueix a la configuració d'una entitat més àmplia que haja d'adoptar els esquemes tradicionals de la sobirania estatal. El que apareix és un conjunt d'unitats interdependents que s'aglomeren segons graus diversos i que són més o menys privats d'autoritat sense que açò s'invertisca simètricament en una autoritat central, allò que Ernest Haas ha anomenat «imbricació regional asimètrica». Aquesta absència de territorialitat principal erosiona l'integritat de l'estat nacional i introdueix efectes d'interferència en les lògiques territorials convencionals. Des d'aquest punt de vista, la història recent europea evoca un procés de descomposició dels estats nacionals que il·lustra perfectament l'agonia dels territoris, la dissociació de territori i sobirania, la superposició d'espais concurrents portadors d'autoritat política. D'aquest declivi es van adonar els detractors de Maastricht i per això van apel·lar a una resistència coherent amb l'ordre tradicional dels Estats. El seu temor era tot menys infundat: tractar de conciliar la construcció europea amb la salvaguarda de les sobiranes tradicionals és un mer exercici retòric. L'Estat, per definició, no comparteix el seu monopoli ni accepta la idea d'una territorialitat ambigua.

La crisi de la territorialitat modifica les condicions de la solidaritat. Actualment la solidaritat transcendeix les circumscripcions territorials. La irrupció de noves solidaritats ofereix possibilitats inèdites d'activar les interdependències més enllà dels espais tradicionals. La mundialització engendra lleialtats múltiples, i implica els individus en xarxes socials cada vegada més nombroses i diversificades. L'individu es

troba actualment en un context en què pot definir les condicions de la seua pròpia mobilització. Del desordre geogràfic, n'ix beneficiada l'aliança prioritària dels individus, amb tots els riscos que aquesta indefinició comporta i l'increment de responsabilitat.

El pluralisme de les aliances i la multiplicitat creixent dels models d'identificació han de ser acceptats com a fonaments del nou ordre mundial. La importància dels béns comuns—com ara la pau o el medi ambient—i la nostra sensibilització consegüent ens enfronta amb un patrimoni que no suporta les fronteres i s'emancipa de tot control territorial, que invoca una sèrie d'imperatius capaç de reunir els homes en un destí comú compartit.

El nou pacte social potser encara està per definir, però una cosa queda clara i és que ja no dona més de si el proposat per Hobbes, que encara serveix de model als Estats: prestació estatal de seguretat a uns individus que renunciïn a una part essencial de la seua llibertat política. Aquest tractat trobava l'equilibri en el respecte escrupolós dels marcs territorials. Però ja aquell context no és el nostre. Es fa necessària una nova captació social del respecte, una vegada que el món dels individus ja no obeeix sinó a les regles simples de la sociologia general; els seus comportaments, a penes reglats per una autoritat coactiva, són inestables, volàtils i fugaços, però també es basen en el compromís o en l'opinió lliurement consentida. Si aquest joc social es converteix a poc a poc en la base de les relacions mundials, la pau anirà cada vegada més en funció d'un conjunt quasi infinit de microdecisions, i no transferida a l'equilibri abstracte d'una lògica perversa.

LA POLÍTICA MÁS ENLLÀ DE L'ESTAT NACIONAL

En el curs dels últims quatre segles l'Estat ha estat el lloc en què es configurava la identitat social dels homes per mitjà de la pertinença a una nació. L'Estat nacional ha estat en la modernitat l'escenari decisiu per a l'acció col·lectiva en la política interior i exterior, l'actor privilegiat de les relacions de poder. Aquestes funcions han sofert una gran transformació com a conseqüència d'uns canvis profunds, en virtut dels quals no és exagerat afirmar que la política ha deixat d'estar monopolitzada per les institucions estatals.

Entre les causes fonamentals d'aquesta erosió de la funció tradicional de l'Estat sol apuntar-se el fenomen de la globalització. És clar que no es tracta d'un assumpte completament nou. Els intercanvis econòmics, la comunicació científica i els estils culturals han travessat sempre els límits dels estats nacionals. Però pot dir-se que, a pesar de la irregularitat que aquests fenòmens representaven per a la lògica de la sobirania, l'Estat nacional va aconseguir mantenir-se com l'eix de la vida social.

Des de la sociologia s'ha anomenat «teoria de la societat com a contenidor» (Beck, 1977) o «nacionalisme metodològic» (A. D. Smith, 1979) la idea que els contorns de la societat hagen de coincidir amb els de l'Estat nacional. Aquesta és, de fet, la coherència pretesa pels Estats nacionals: espais estatalment delimitats i controlats es converteixen en unitats de sobirania i seguretat territorial; es produeix l'homogeneïtat cultural mitjançant la contraposició organitzada; la sobirania és pensada i practicada de manera exclusiva. En la concepció territorial de la societat, de la

cultura i de l'Estat les diferències són especialitzades. Tota societat representa una unitat clarament delimitada. Els seus límits coincideixen amb els de l'Estat i amb els d'un bloc cultural. L'espai en què es realitzaven les relacions d'intercanvi i acció social no podia ser molt més gran que l'espai aconseguit per les regulacions polítiques. En la mesura que les activitats econòmiques, les comunicacions, la contaminació del medi ambient, la producció i el consum cultural es realitzen dins dels límits estatals poden ser governades per l'Estat.

Mentre aquesta congruència es manté, la capacitat de govern i la legitimació de l'Estat es conserven intactes. Ara bé, això és precisament el que ara es dissol. La societat mundial que s'ha anat configurant erosiona l'Estat nacional en la mesura que els seus límits territorials són travessats per una pluralitat de cercles socials, xarxes de comunicació, relacions mercantils i mons vitals. Si la societat es caracteritza per la diferenciació funcional, és difícil imaginar-se que els sistemes funcionals (mitjans de comunicació, sistema financer, ciència, política...) convergesquen en uns mateixos límits territorials. La globalització supprimeix, precisament, la coincidència dels espais econòmics i polítics, la qual cosa torna ineficaç la tasca del govern estatal. L'Estat ja no és un principi d'organització dominant, sinó part d'un sistema de diversos nivells, cap dels quals no pot funcionar sense els altres i on les relacions reticulars són més importants que les jeràrquiques.

Assistim a una sèrie de transformacions socials que amenacen l'Estat nacional d'una manera molt més radical que els moviments obrers del segle XIX. Sens dubte els Estats continuaran exercint alguna funció, però hauran de renunciar a les pre-

tensions d'exclusivitat. No és possible absolutitzar l'aliança històrica d'Estat nacional, sistema econòmic i democràcia parlamentària com una situació necessària i insuperable. Perquè la globalització no significa només internacionalització econòmica. Inaugura una concepció desterritorialitzada de l'àmbit social, un món en què l'àmbit social ha adquirit una significació fora dels marcs estatalment determinats. Les comunitats han estat tradicionalment vinculades a l'espai, però cada vegada més el lloc en què ens trobem no representa una comunitat. Podem viure els uns al costat dels altres d'una manera totalment fraccionada i, al mateix temps, pertànyer a xarxes que són independents del lloc. Des de la perspectiva de la vella teoria, la juxtaposició s'havia d'interpretar com a desorganització o anomia, però aquests conceptes resulten ara totalment inadequats. La vida dels homes en aquests medis no és ni desorganitzada ni sense sentit. Molt al contrari: formen part d'un teixit social en què s'encreuen diverses esferes de la vida social sense destorbar-se mútuament. El marc de referència ha canviat i el que desapareix són els blocs monolítics i territorialment integrats.

Entre les instàncies que defineixen la nostra identitat no té per què haver-hi un joc de suma zero, o siga, que es repartescuen una «quantitat» constant, de tal manera que allò que una guanya ho fa a costa d'una altra. Ser europeu no significa renunciar a una identitat nacional. És clar que un europeu actual no pot conrear la seua identitat nacional amb la mateixa exclusivitat que en altre temps. Aquesta queda relativitzada però no anul·lada per la seua pertinença a Europa, igual que tam-

poc ha de disminuir en la mateixa mesura que s'assenta la consciència de ser europeu. El fenomen que té lloc aquí és un augment d'identitat. Qui aprèn a pensar i a actuar com a europeu, amplia la seua identitat, eixampla el seu horitzó. Amb les identifications i lleialtats augmenten també les possibilitats operatives, de cooperació i desenvolupament. A conseqüència de la pluralització dels mons, l'individu pot viure en diversos mons. En el marc d'unes identitats més dinàmiques els homes s'alliberen de les comunitats primordials, definides per la procedència. Al mateix temps que resulten elegibles, les identitats es defineixen de molt distinta manera. La identitat adquireix una qualitat simbòlica.

El desacoblament entre l'Estat i la nació és l'aspecte més important del trànsit des de la modernitat a l'era global. L'Estat nacional no és ni l'única forma possible d'Estat ni la major conquesta política de la història humana. Les nacions ja no tenen per què cobejar una estatalitat. En l'època global una nació pot ser més i menys que un Estat nacional (Martin Albrow, 1998). En un món d'organitzacions supraestatsals les nacions poden trobar un lloc amb major facilitat i afermar la seua identitat cultural que en el món modern, en què l'alternativa era l'estatalitat o la desaparició. Sorgeixen al mateix temps noves formes de governar sense govern, és a dir, mecanismes regulatius en una esfera d'activitat que funcionen efectivament fins i tot encara que no s'haja conferit una autoritat formal (Rosenau, Czempiel, 1992, 5; cfr. Rosenau 1997).

En aquest nou context l'acció col·lectiva continua una lògica heterogènia, pluridimensional, que no s'orienta a una

estructura central, l'Estat, sinó que procedeix d'una pluralitat de forces globals. Aquest conjunt d'activitats diferenciades demana distintes mesures polítiques, o siga, diferents institucions, que operen en els nivells i les dimensions específiques segons el cas. Aquestes institucions s'entrellacen i poden cooperar, si bé no es constitueixen com una instància en què poguessen unificar-se jeràrquicament totes les tasques a la manera de l'Estat nacional. Arriba a ocórrer fins i tot que en determinats àmbits de la societat ja no és possible determinar en quin nivell se situen les competències i les responsabilitats (Anderson, Goodman, 1995).

En un escenari «posterior a Westfàlia» no hi ha una «quantitat» fixa de participació democràtica i responsabilitat que es pugui distribuir entre la Unió Europea, els Estats i les institucions subestats (Linklater, 1996). Només sota el supòsit que el poder polític correspon exclusivament a una unitat territorialment definida es converteix la democràcia en un joc de suma zero: si el poder provingués únicament de l'Estat, llavors l'enfortiment de les institucions europees suposaria necessàriament menys poder per als parlaments estatals. Però si es parteix del fet que les societats necessiten una pluralitat d'escenaris per a fer valer els seus drets democràtics, aleshores l'exercici supraestatal, estatal i subestatal del poder polític es pot entendre més com una ampliació que com una limitació de l'autodeterminació. Institucions fortes a un nivell no tenen per què conduir a institucions dèbils a un altre nivell.

Estem en condicions de pensar una idea inclusiva de la sobirania. Hi ha formes de distinció exclusives i inclusives. Les

primeres refereixen alternatives, o això o allò altre. Projecten una imatge del món com compost d'elements que es juxtaposen sense confusió, en què s'exclouen identitats i pertinences. Allò ambigu resulta irritant i exigeix la restauració de l'ordre. Les distincions inclusives, en canvi, projecten una idea completament diferent del que ha d'entendre's per ordre. Que hi haja coses que no encaixen perfectament en les nostres categories no és una excepció sinó la regla, i les pertinences no resulten en absolut incompatibles.

Aquesta propietat es comprèn des de la següent paradoxa de la sobirania: en l'era de la globalitat la sobirania estatal només és possible mitjançant la cessió de sobirania estatal. Els subjectes polítics augmenten el seu espai de joc en la mesura que aconseguixen augmentar la seua riquesa cooperativa. El concepte de sobirania entesa com l'exercici il·limitat, incompatible i exclusiu del poder públic es va substituint pel reconeixement del fet que la sobirania es reparteix entre diverses institucions –local, regional, nacional, estatal i internacional– i està limitada per aquesta pluralitat. En conseqüència, la sobirania s'ha d'entendre menys com un límit definit territorialment que com un recurs per a una política caracteritzada per un entramat complex transnacional (Keoane, 1995). Això no vol dir que les fronteres no tinguen un significat polític o simbòlic, sinó que s'ha tornat tremendament problemàtica la seua consideració com el principal mitjà de delimitació espacial. En un món de relacions globals les comunitats «programen» les seues accions i polítiques tan poc com els governs determinen allò que resulta adequat per als seus ciutadans.

EL NOU PLURALISME

No totes les èpoques de la història ni totes les cultures han gaudit d'una bona política; moltes han estat incapaces d'inventar un sistema de convivència que permetés la lliure associació dels diferents. Sovint el caos és més poderós que el desig d'emprendre alguna cosa comuna. Però passa també que la mala política de vegades és deguda a un excés de zel organitzador. Un exemple d'aquesta incapacitat per a la política el constitueixen aquells règims que s'enfronten a la realitat amb el principi «planificació o barbàrie». Si les coses no estan governades, si no han estat estatalment tramitades, si no hi ha una clara assignació de competències, si no està clar qui mana, llavors —pensen els escrupolosos guardians de l'ordre públic— les societats es lliuren al caos informe dels interessos, a la confusió. Alguna cosa d'aquest estil devia tenir en el cap aquell general rus que visitava una ciutat alemanya invitat pels seus col·legues i, en veure les botigues plenes, els va preguntar sorprès: com fan vosrès per a abastir aquesta ciutat? Segurament era incapaç de pensar que la major part de les coses s'organitzen per compte propi i tampoc no podia entendre que hi hagués algun tipus d'organització racional de les coses fora de la lògica militar.

Arreu es poden sentir preguntes amb tan poc sentit com la del militar rus. Si algú preguntava als d'Albacete quan s'han autodeterminat faria un ridícul semblant al que provocaria un defensor de la competència exclusiva de l'Estat en matèria de política internacional si s'entestava a prohibir els viatges d'empresaris a Cuba o si un sindicalista considerava que qui subsciu un pla privat de pensions trenca la

caixa única de la seguretat social. Els uns i els altres semblen entossudits a mantenir l'imperi de les normes teòriques sobre la vida política, com si la racionalitat de les conductes socials depengués del seu ajust a uns determinats axiomes, de la mateixa manera que per a l'antiquat general el nostre accés als béns de consum era impossible sense un abastiment militarment organitzat.

Crec que no exagere si assenyalo que hi ha una semblança entre la simplificació casernària i la lògica moderna de la sobirania. L'ordre polític de la modernitat ha seguit un esquema binari, unes delimitacions estrictes que distingien sense ambigüitat entre l'amic i l'enemic, la competència i la pirateria, el senyor i el súbdit. Bona part dels problemes que plantegen les polítiques de la identitat són degudes al fet que encara manegen conceptes que estan condemnats a sucumbir enfront de la riquesa i el dinamisme de les societats contemporànies. Tot el seguici de paraules que acompanyen la idea de sobirania a penes resisteixen una comparació amb la manera com actuen els ciutadans. Podem continuar vivint en aquesta esquizofrènia entre les declaracions i les realitats, però és molt més raonable buscar en els canvis socials les oportunitats de l'aprofitament de què depèn la viabilitat de qualsevol projecte polític. No hi ha ningú completament fora de perill d'aquesta reubicació general ni dels malestars que provoca la perplexitat.

La crisi dels models polítics tradicionals exigeix tornar a pensar els Estats i la identitat d'aquelles comunitats que van desitjar convertir-se en Estats. La meua tesi és que ens trobem en el moment oportú per a fer amb les nacions el que Europa va

fer amb les religions al començament de la modernitat: que el pluralisme d'identitats estiga recollit i racionalitzat pels procediments democràtics. No es tracta de prescindir-ne sinó de conferir-los una nova viabilitat. A ningú hauria de demanar-se-li que deixi de ser el que és; únicament se li exigeix que no entenga la seua identitat de manera exclusivista, ni la faça valer en contra del pluralisme que caracteritza les nostres societats. Si les identitats s'han obtingut o pretès no poques vegades a costa dels valors democràtics, les actuals circumstàncies polítiques ofereixen la possibilitat d'entendre-les en clau democràtica. Aquí es dona aquesta mescla de renúncies i oportunitats que té a veure amb el fet que les noves organitzacions polítiques apunten en la línia d'una lògica pluralista, descentralitzada i desestatalitzada. L'obsessió uniformadora ha donat pas a una heterogeneïtat més ben articulada: el centre perd la seua antiga significació, les constitucions abandonen la seua rigidesa tradicional, s'inauguren possibilitats inèdites d'autoorganització. En aquest context no és possible que es modifiqui la idea d'Estat sense que es vegen alterades les circumstàncies en què tenia ple sentit la reivindicació d'estatalitat. Ens trobem davant la possibilitat inèdita de pensar identitats que no siguin excloents, unitats flexibles que no necessiten afirmar-se contra el valor de la diferència. Aquesta possibilitat pot denominar-se pluralisme constitucional, una expressió que contradiu el tradicional exclusivisme de les constitucions polítiques però que pretén recollir la pluralitat interior de les nostres societats.

La primera modernitat estava territorialment caracteritzada per l'Estat nacional. Hi havia una unitat de poble, espai i

Estat. Avui el polític s'ha escapat del marc categorial de l'Estat, tant en el nivell internacional, regional i local com també per la transformació de la política, que ha posat a l'escenari nous actors, formes i moviments. L'Estat nacional s'ha convertit en un actor semisobirà. Bona part de la política que fan els Estats nacionals està encaminada a simular que actuen en un context territorial definit i a dissimular les implicacions i relacions extraterritorials en què estan atrapats. Es tracta d'un joc entre la ficció d'unitat nacional i la realitat de les dependències transnacionals. El problema és que hi ha en curs simultàniament jocs completament distints sense que resulte clar quines regles han de valer per a quines situacions i decisions. Els actors juguen en espais polítics regionals, nacionals i internacionals, i les seues intencions i decisions s'interfereixen de diversa manera segons el context i el problema de què es tracte.

Amb la crisi de l'Estat nacional, allò que s'ha esgotat no és la política sinó una determinada forma de política, en concret, la que correspon a l'era de la societat delimitada territorialment i integrada políticament. Les modificacions de la política són exigides per unes profundes transformacions de la societat, caracteritzada per una arquitectura policèntrica. A la política se li planteja actualment el difícil deure de transitar des de la jerarquia a l'heterarquia, de l'autoritat directa a la connexió comunicativa, de la posició central a la composició policèntrica, del control unilateral a la implicació policontextual.

En aquesta nova situació, cada vegada té menys sentit pensar les organitzacions com l'expressió institucional acabada d'una identitat perfectament definida que haja de ser defensada d'un enemic exte-

rior, contra la pluralitat o la dispersió. Se'ns planteja l'exigència de pensar amb una lògica menys excoent. La unitat de les societats –també de les estatalment articulades– tendeix a relaxar-se; en aquesta mateixa mesura perd sentit la idea de secessió o la tendència uniformadora que els nacionalismes van imitar del pitjor dels estatalsmes. Si es consolida la tendència a configurar entramats institucionals més respectuosos amb la pluralitat, cal aventurar que disminuirà la força reactiva que és a la base de les identitats excoents. La maduresa política consisteix en la superació de les definicions en termes de contraposició. Encara ens falta una idea de com allò propi –també en el continu xoc i coexistència amb allò que resulta estrany– pot ser al mateix temps conservat i enriquit, però pense que les noves identitats apunten en aquesta direcció.

La solució del problema de les noves identitats polítiques implica la desestatització de la vida pública. Sense una retracció substancial de les tasques de l'Estat a unes competències nuclears i als béns col·lectius essencials, no hi ha al meu parer la més mínima possibilitat que la política es faci càrrec o governe l'extrema complexitat dels processos, problemes i projectes socials. No es tracta tant d'una reforma de l'administració com d'una revisió de les tasques de l'Estat.

Crec que encara no sap ningú quina forma presentarà la nova política, quin tipus d'ordre correspon, és desitjable o cal aconseguir en una societat policèntrica, heteràrquica i descentralitzada, ni quines possibilitats hi ha de desenvolupar noves formes de comunitat postestatal, però la transformació exigida no és realitzable fora d'aquest context. Avui ens trobem preci-

sament davant un esgotament de la jerarquia com a principi ordinador de les societats. Amb una estructura distinta, les especificitats de cadascun dels elements no necessitarien ser defensades contra un centre que fos percebut com a essencialment controlador. Però no serà possible fer passos en aquesta direcció sense una relació basada en la confiança. L'embús estatutari s'explica per una desconfiança recíproca; els uns veuen frustrat l'acord que li va donar origen i els altres lamenten una falta de lleialtat a la Constitució, de la qual l'estatut depèn. Els uns voldrien solucionar aquest problema establint uns límits i un consens entre els grans partits; els altres confien de poder seguir amb una estratègia de regateig ocasional en virtut de la necessitat que el govern tinga de majories parlamentàries.

Em permet aventurar que l'entramat constitucional europeu convertirà en un sense sentit moltes de les nostres actuals discussions. Àmbits exclusius de decisió, sobirania i competències determinades seran desproveïts de sentit en un espai més dinàmic del que permet la tradicional teoria constitucional. En altres països del nostre entorn el monopoli competencial s'ha trencat indefectiblement, bé perquè és major la complexitat institucional o perquè les normes són més flexibles. Els *Länder* alemanys fa temps que han minat la competència exclusiva del govern federal en matèria de política exterior. Mentre que aquí encara caminem amb competències intransferibles, circumscripcions i caixes úniques, l'equilibri constitucional europeu ha establert ja uns escenaris impensables fa temps, en què s'entrellacen actuacions de distint nivell i amb una geometria variable.

La idea d'un pluralisme constitucional no fa sinó recollir el fet que vivim governats per lògiques diverses. Continuar defensant la propietat d'una sobirania indivisible és una cosa tan absurda com aspirar a aconseguir una sobirania indivisible. Superar aquests esquemes exigirà temps, tant a les estructures de l'Estat com als anomenats nacionalismes perifèrics. Encara és forta la inèrcia dels vells discursos i encara continua havent-hi maneres de dir i sentències dels tribunals que tenen una idea del poder d'acord amb la qual és la vida mateixa la que és anticonstitucional. Afortunadament, la vida és més poderosa que les seues normes, menys rígida, més favorable a deixar que principis distints compartesquen un mateix espai o que es puga ser diverses coses al mateix temps. □

Traducció de Josep Agustí

BIBLIOGRAFIA

- ALBROW, Martin (1998): *The Global Age. State and Society Beyond Modernity*.
- ANDERSON, J. i J. GOODMAN (1995): «Euro-regionalism and national conflict: the EU, the UK, Ireland north and south», en Shirlow, P. (ed.): *Development Ireland*, Londres, 39-54.
- BECK, Ulrich (1997): *Was ist Globalisierung?*, Frankfurt: Suhrkamp.
- GEERTZ, Clifford (1996): *Welt in Stücken. Kultur und Politik am Ende des 20. Jahrhunderts*, Viena: Passagen.
- KEOANE, R. (1995): «Hobbes' dilemma and institutional change in world politics: sovereignty in international society», en HOLM, H.; G. SORESENSEN (eds.): *Whose World Order?*, Boulder.
- LINKLATER, A. (1996): «Citizenship and sovereignty in the post-Westphalian state», *European Journal of International Relations* 1996/2, 77-103.
- ROSENAU, J. N. i E. O. CZEMPIEL (eds.) (1992): *Governance without Government*, Cambridge.
- ROSENAU, J. N. (1997): *Along the Domestic-Foreign Frontier. Exploring Governance in a Turbulent World*, Cambridge.
- SMITH, A. D. (1979): *Nationalism in the Twentieth Century*, Oxford.

Col·lecció

ARGUMENTS

- 1** Isaiah Berlin
Nacionalisme
- 2** Neus Campillo
El feminisme com a crítica
- 3** Rafael L. Ninyoles
Mare Espanya. Aproximació al nacionalisme espanyol
- 4** Enric Sòria
Incitacions
- 5** Alain Touraine
Carta a Lionel Jospin. Idees per a l'esquerra
- 6** Gustau Muñoz
Intervencions. Entre cultura i política
- 7** Josep Sorribes
La ciutat desitjada. València entre el passat i el futur
- 8** Joan Garí
Un cristall habitat
- 9** Axel Honneth
Desintegració. Fragments per a un diagnòstic sociològic de l'època
- 10** Dominic Keown
Polifonia de la subversió. La veu col·lectiva de Vicent Andrés Estellés
- 11** Seyla Benhabib
Diversitat cultural, igualtat democràtica
- 12** Vicent Salvador
Poesia, ciutat oberta. Incursions en el discurs poètic contemporani
- 13** Adolf Beltran
Els temps moderns. Societat valenciana i cultura de masses
- 14** Alfons Cucó
Roig i blau. La transició democràtica valenciana
- 15** Pau Viciano
Des de temps immemorial
- 16** Maria Josep Cuenca
El valencià és una llengua diferent?

c/Sant Vicent, 93 - València • 963172047 •
c/e tandemedi@teleline.es